

El relleu generacional a les explotacions agràries del Vallès Oriental

Jaume Viure i Ribas (ambientòleg i enginyer tècnic agrícola)

29

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 29-60

Resum: La manca de relleu generacional a les explotacions agràries n'ame-
naça la viabilitat i llurs funcions econòmiques, socials i ambientals. Al Vallès
Oriental l'entorn rural constitueix el 81 % d'un territori densament poblat i
freqüentat. Per això, convé conèixer les singularitats del relleu generacional
a la comarca, identificar-ne patrons causals i recopilar orientacions estratè-
giques preliminars. En l'últim Cens agrari de 1999, només hi ha 4,6 titulars
de menys de 35 anys per cada 100 de 55 anys o més, i aquesta ràtio ha caigut
un 65 % des de 1999. La transmissió de les explotacions s'endarrereix fins a
la defunció en el 72 % de titulars del grup de 55 anys en amunt, i l'entrada
de gent jove és escassa. Per abordar la problemàtica, és necessari millorar
la competitivitat de les explotacions i fer-les més atractives per als futurs
titulars.

Paraules clau: relleu generacional, successió, titulars d'explotacions agrà-
ries, Vallès Oriental

Abstract: The lack of generational succession in farms is threatening their
viability and economic, social and environmental functions. Rural areas in the
Vallès Oriental region represent 81% of a densely populated and frequented
territory. Therefore, it is necessary to know the peculiarities of generational
succession in this region, identifying causal patterns and formulating pre-
liminary strategic guidelines. In the last Agricultural Census in 1999, there
were just 4.6 holders under 35 years old for each 100 aged 55 and over, and
this ratio has fallen 65 % since 1999. Farm transfer is delayed until death
in 72 % of holders for those aged 55 and over. There is also a lack of young
entrants. In order to address the problem, it is necessary to improve farm
competitiveness and make them more attractive to future holders.

Keywords: generational renewal, succession, farm holders, Vallès Oriental.

Data de recepció: febrer 2017; versió definitiva: març 2017.

1. Introducció

Arran del primer treball monogràfic sobre el relleu generacional a les explotacions agràries de Catalunya,¹ van quedar ben paleses notables disfuncions en l'estructura d'edats de la població agrària i en la transmissió de la titularitat de les explotacions. Així, per exemple, resulta que en l'últim Cens agrari² a Catalunya només hi ha 7,7 titulars³ d'explotacions més joves de 35 anys per cada 100 titulars de 55 anys o més; i que només un 33 % dels titulars de més de 55 anys que traspassen l'explotació agrària ho fan abans de morir.

Aquestes dificultats de relleu generacional agrari són generalitzades en l'àmbit de l'Estat espanyol i de la Unió Europea (UE), i precisament en l'àmbit de la UE s'han fet diversos estudis sobre l'estat de la qüestió, les causes i els efectes. Tot i així, és necessari abordar el coneixement detallat en cada context territorial per poder interpretar els resultats i orientar la resposta de forma contingent en cada cas.

Per això, el present estudi pretén identificar els aspectes més rellevants i singulars del relleu generacional a les explotacions agràries del Vallès Oriental i assenyalar l'orientació estratègica que caldria seguir per millorar la situació actual a la comarca.

2. Problemàtica del relleu generacional i rellevància del sector agrari

La incorporació de gent jove a les explotacions agràries és important per assegurar-ne la continuïtat i la transmissió de l'experiència i el coneixement tradicional, i ensems garantir les capacitats d'adaptació, modernització i innovació necessàries per assolir la viabilitat i competitivitat de les explotacions. Nogensmenys, l'activitat agrària és fonamental per al proveïment de productes alimentaris saludables, per al desenvolupament equilibrat de

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 29-60

¹ J. VIURE (2015).

² L'últim Cens agrari es basa en dades de la campanya agrària de 2009, recollides a partir de l'octubre de 2009 i publicades entre 2011 i 2012. Aquest Cens segueix essent la referència per a l'estudi del relleu generacional, tot i el temps transcorregut. En aquest sentit, cal tenir en compte que el disseny i l'estratificació mostrals de l'Enquesta sobre l'estructura de les explotacions agrícoles 2013, feta per comunitats autònomes i per orientació productiva, no garanteixen la representativitat de l'estructura mostral ni la significació estadística per unitats territorials inferiors a la comunitat autònoma (al Vallès Oriental, l'enquesta només va mostrejar 98 explotacions de 26 dels 39 municipis).

³ Per tal de conciliar la simplicitat del text amb l'ús no sexista del llenguatge, en endavant s'emprarà, per evitar una redacció carregosa, la forma masculina genèrica per fer referència a col·lectius conformats per persones d'ambdós sexes (titulars, joves, caps d'explotació, etc.). Així doncs, cal entendre el caràcter inclusiu d'aquestes diccions, quan el gènere no s'especifiqui o es dedueixi inequívocament pel context.

les zones rurals, per al conjunt de l'economia i per a les funcions socials i ambientals que exerceix.⁴

A Catalunya aquesta situació és particularment preocupant per raons econòmiques, territorials i socials: el sector agroalimentari català ha arribat a esdevenir el principal clúster agroalimentari d'Europa,⁵ i l'entorn rural constitueix el 88 % del territori i acull el 34 % de la població de Catalunya.

Al Vallès Oriental, la contribució del sector agrari a l'economia és discreta, tot just del 0,37 % del PIB, del 0,6 % dels llocs de treball, i del 0,7 % del nombre d'empreses.⁶ Tot i així, aquests valors són superiors a les mitjanes provincials respectives. Tanmateix, és remarcable la contribució comarcal en un 1,9 % al PIB agrari català, amb només l'1,3 % de la superfície agrària útil, la qual cosa denota una productivitat comarcal més favorable respecte a la base territorial. A més a més, la producció agrària no es pot desvincular de la seva transformació, de manera que convé considerar la contribució agregada de la indústria agroalimentària, que arriba a ser del 3,6 % del PIB a Catalunya. De fet, el sector agroalimentari és la principal branca de la indústria catalana pel que fa a l'ocupació (16,3 %) i la segona en volum de negoci (17,8 %), i per tant és un dels pilars de l'economia productiva. A més, tota la cadena de producció, transformació i comercialització fins a arribar als punts de consum arrossega una demanda de serveis vinculats, i té sinergies amb branques econòmiques tan rellevants com la gastronomia i el turisme.

D'altra banda, l'activitat agrària també és necessària per al manteniment i la conservació del territori, que en el cas del Vallès Oriental té un 80,6 % de superfície agrària.⁷ En aquest sentit, cal remarcar les externalitats positives o béns públics intangibles pel que fa a la conservació dels recursos naturals i la biodiversitat, la connectivitat ecològica a través de la matriu territorial o la conformació dels paisatges. Tots aquests valors desenvolupen una funció social i ambiental especialment transcendent per a la població de les comarques metropolitanes. L'important creixement de poblament experimentat a la comarca durant els últims decennis s'ha anat incardinant dins de l'espai agrari i això ha configurat un territori cosit de franges de transició entre les zones urbanes i l'espai agrari periurbà. En aquest context, l'accés fàcil de la població a l'entorn natural genera efectes positius sobre l'activitat a l'aire lliure i els estils de vida saludables.⁸

⁴ J. VIURE (2015), p. 18-22.

⁵ GENERALITAT DE CATALUNYA (2014a), p. 16.

⁶ INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (2016).

⁷ INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (2016).

⁸ EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY (2013), p. 65-70.

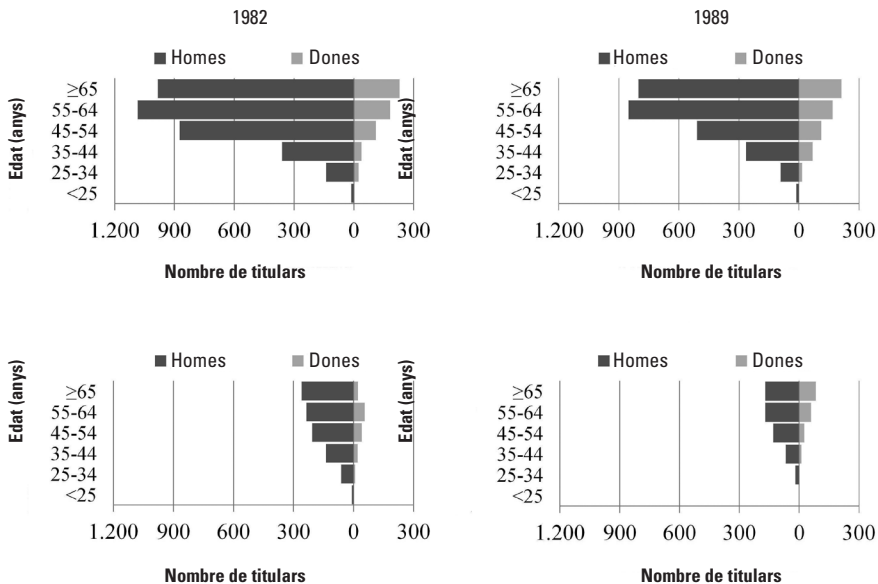
Per tot plegat, doncs, el sector agrari és fonamental per al desenvolupament i la qualitat de vida, i per aquest motiu cal implantar estratègies que ajudin a mantenir-lo i millorar-ne la viabilitat. Amb aquest propòsit, resulta imprescindible la incorporació de gent jove que aportin nous valors complementaris i donin relleu generacional a la població agrària actualment envellida.

3. Evolució i situació del relleu generacional

Des de 1982 fins al 2009 el nombre de titulars d'explotacions agràries al Vallès Oriental s'ha reduït en un 81,7 %, però el repartiment per edats i sexes ha estat desigual. La davallada ha afectat sobretot el grup dels homes, amb una reducció del 83,9 %, i el grup de la gent jove,⁹ amb una reducció del 87,6 % (gràfic 1). L'escassa incorporació de joves, precisament, ha estat el factor més determinant de l'envelliment de l'estructura d'edats i de la tendència registrada d'estancament del relleu generacional.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 29-60

Gràfic 1. Evolució de l'estructura d'edats dels titulars (1982-2009)

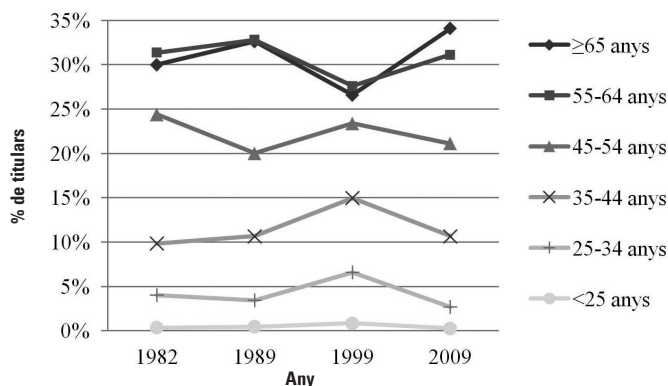

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

⁹ A efectes estadístics, es consideren joves les persones de menys de 35 anys, d'acord amb els organismes de referència. Aquest llindar és coherent amb l'índex de recanvi utilitzat en aquest estudi i en l'àmbit de la UE per avaluar el relleu generacional. En canvi, difereix del llindar de fins a 40 anys establert per a la gent jove beneficiària de la política agrària europea. Aquesta distinció és habitual quan es tracta la qüestió del relleu generacional (L. ZAGATA i M. LOSTAK, 2013, p. 4).

Analitzant les dades en termes relatius de distribució per grups d'edat, es constata que la disminució de les noves incorporacions i l'envelliment de l'estructura d'edats ha extremat el problema del relleu generacional durant l'últim decenni: el percentatge de titulars d'explotació de 55 anys o més ha augmentat al mateix temps que el percentatge de titulars de fins a 54 anys ha disminuït en tots els grups d'edat (gràfic 2). El resultat és que el 2009 només un 3,0 % dels titulars tenien menys de 35 anys, mentre que el 65,2 % en tenien 55 o més.

Gràfic 2. Evolució del percentatge de titulars per grups d'edat (1982-2009)

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

Així mateix, els índexs de relleu generacional¹⁰ il·lustren clarament la desconexió existent entre la incorporació i l'envelliment (taula 1). Tots quatre índexs han arribat el 2009 als valors més extrems de tota la sèrie temporal des de 1982. L'índex de recanvi, per exemple, ha caigut fins a 4,6 titulars de menys de 35 anys per cada 100 de 65 anys o més. Al mateix temps, l'índex de dependència senil s'ha disparat fins al punt que per cada 100 persones de fins a 64 anys n'hi ha 51,7 de 65 anys o més. La diferència entre l'índex

¹⁰ J. VIURE (2015), p. 31-33. Per a l'estudi del relleu generacional s'ha emprat 4 indicadors. (1) L'índex de recanvi mesura la relació entre els titulars de fins a 34 anys i els de 55 anys i més, i aporta informació sobre l'equilibri entre el grup de titulars que es retiraran en els anys següents i el grup de titulars que s'han incorporat en els anys anteriors. És un indicador de la tendència del relleu generacional a mitjà termini. A més, és l'indicador de referència utilitzat per la UE. (2) L'índex d'incorporació relaciona els titulars de fins a 34 anys amb els de 35 anys i més, i dona informació sobre el flux d'incorporació de joves registrat. És un indicador de la tendència a més llarg termini sobre la capacitat de rellevar els titulars de més edat. D'altra banda, la comparació d'aquest índex amb el de recanvi dona informació sobre l'estructura d'edats: com més diferents siguin ambdós índexs més important serà el pes de les categories centrals (de 35 a 54 anys) respecte del grup de 55 anys o més. (3) L'índex de dependència senil té en consideració els titulars de 65 anys i més respecte dels de fins a 64 anys, i descriu l'envelliment corrent de l'estructura d'edats. Juntament amb l'índex d'incorporació permet avaluar la capacitat de relleu a curt termini: com més gran sigui l'índex de dependència senil en relació amb el d'incorporació pitjor estarà funcionant el relleu generacional a curt termini. (4) L'índex de sobreenvelliment es determina per la relació entre els titulars de 65 anys i més respecte dels de 55 anys i més, i aporta informació sobre l'estructura del grup de titulars de 55 anys o més. Permet modular la interpretació de la tendència dels indicadors anteriors a curt termini.

d'incorporació i el de dependència senil és indicativa d'un problema de relleu generacional a curt termini. D'altra banda, el valor baix de l'índex d'incorporació, de només 3,0 persones de menys de 35 anys per cada 100 de 35 anys o més, assenyalava la dificultat de relleu generacional a llarg termini, si no es reverteixen les tendències actuals.

Taula 1. Evolució dels índexs de relleu generacional (1982-2009)

Índexs de relleu generacional					Variació
	1982	1989	1999	2009	1999-2009
Índex de recanvi	7,1%	5,9%	13,7%	4,6%	-65,4%
Índex d'incorporació	4,6%	4,0%	8,0%	3,1%	-60,7%
Índex de dependència senil	42,9%	48,7%	36,2%	51,7%	41,6%
Índex de sobreenvelliment	48,9%	49,9%	49,0%	52,3%	7,3%

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 29-60

Per municipis, s'aprecien diferències considerables (figura 1). Així, per exemple, el 2009 l'edat mitjana¹¹ dels titulars és de més de 62 anys a Campins, Cardedeu, la Garriga, Granollers, Montmeló, Montornès del Vallès, Montseny, Sant Feliu de Codines, Sant Fost de Campsentelles i Santa Maria de Martorelles; mentre que no arriba a 56 anys a l'Ametlla del Vallès, Lliçà de Vall, Martorelles, Sant Antoni de Vilamajor, Santa Eulàlia de Ronçana i Tagamanent.

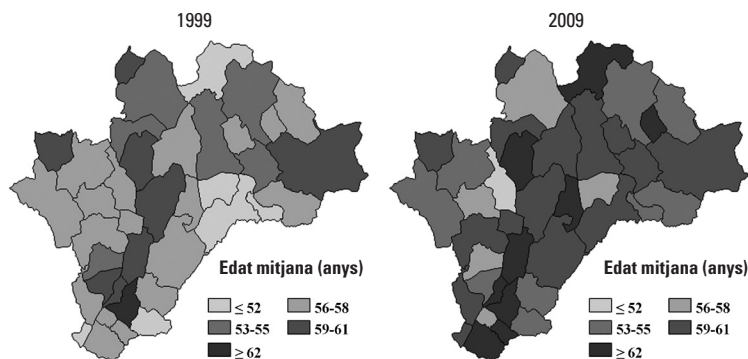

Figura 1. Edat mitjana dels titulars de les explotacions per municipis (1999-2009). Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

¹¹ Els índexs de recanvi i d'incorporació agregats per municipis són poc significatius estadísticament, a causa de la fragmentació excessiva de les dades un cop agregades per grups d'edat i municipis (en 37 dels 39 municipis no hi ha cap titular de menys de 25 anys i en 29 tampoc n'hi ha cap d'entre 25 i 34 anys). Això fa que els índexs de recanvi i incorporació en aquests municipis siguin nuls. Per aquest motiu, s'ha optat per prendre com a referència l'edat mitjana dels titulars, tot i tractar-se d'un indicador simple i menys apropiat per a l'anàlisi del relleu generacional.

Per altra banda, el 2009 l'índex de dependència senil és de més de 80 titulars de 65 anys o més per cada 100 de fins a 64 anys a Campins, Cànoves i Samalús, Cardedeu, Figaró-Montmany, la Garriga, Granollers, Montmeló, Montornès del Vallès, la Roca del Vallès, Sant Fost de Campsentelles i Santa Maria de Martorelles. En canvi, no passa de 20 a Aiguafreda, la Llagosta, Paret del Vallès, Sant Antoni de Vilamajor i Tagamanent (figura 2).¹²

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 29-60

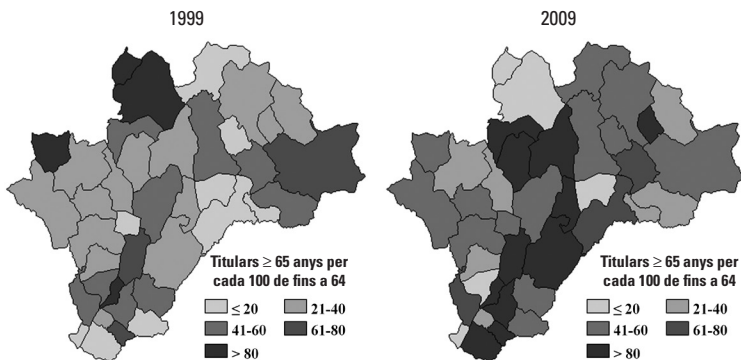

Figura 2. Índex de dependència senil per municipis (1999-2009). Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

Respecte a Catalunya i la UE, l'envelliment dels titulars agraris i la falta d'incorporació de gent jove és un problema generalitzat, però la situació a la comarca és més desfavorable per al relleu generacional que la de Catalunya i sobretot que la de la UE, especialment pel que fa a la incorporació de joves (gràfic 3).

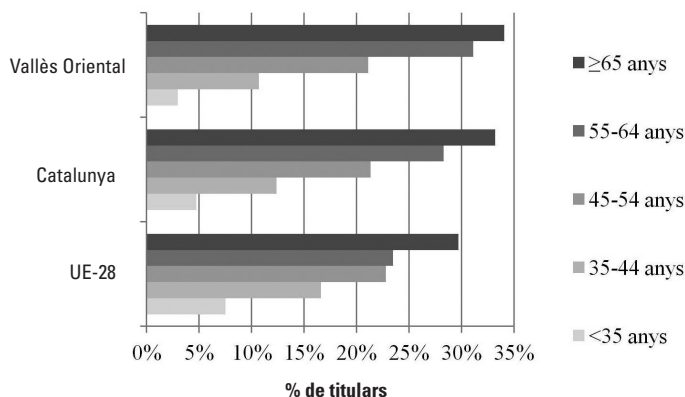
En general, es poden assenyalar com a motius principals pels quals falla el relleu generacional l'endarreriment voluntari de la successió i la manca d'una persona disposada a assumir-la. En aquest sentit, cal tenir en compte, respectivament, la incidència de l'allargament de l'esperança de vida¹³ i l'escàs atractiu del món rural per a la gent jove.¹⁴

¹² L'anàlisi agregada per municipis és poc significativa estadísticament en aquells municipis amb menys de 10 explotacions agràries l'any 2009: Aiguafreda, Campins, Figaró-Montmany, Gualba, Martorelles, Montmeló, Sant Feliu de Codines, Sant Fost de Campsentelles, Santa Maria de Martorelles, Tagamanent, Vallromanes, Vilalba Sasserra i Vallgorguina.

¹³ L'esperança de vida a Catalunya va augmentar entre el 1999 i el 2009 de 75,7 a 78,9 anys per als homes i de 82,6 a 84,8 anys per a les dones. L'esperança de vida al 2012 va ser de 79,8 anys per als homes i 85,4 per a les dones, fet que confirma la tendència creixent (Institut d'Estadística de Catalunya).

¹⁴ EUROPEAN COMMISSION (2011), p. 5.

Gràfic 3. Comparació de l'estructura d'edats amb Catalunya (2009) i la UE-28 (2010)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 29-60

36

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012) i EUROPEAN COMMISSION (2015).

Respecte a les dificultats d'incorporació de la gent jove, les causes depenen fonamentalment del caràcter familiar de les explotacions, que ho són en un 91,7 % a la comarca. En aquestes explotacions familiars sovint conflueixen la falta d'una persona que vulgui seguir endavant amb l'escàs atractiu del món rural. A més, les persones que s'hi volen incorporar sense un vincle familiar sovint topen amb dificultats per entrar en el sector.¹⁵

En tot cas, el procés de relleu generacional requereix la confluència de gent gran disposada a cedir la titularitat i gent jove que vulgui agafar el relleu i un entorn que propiciï la superació de les dificultats existents.

4. Singularitats del relleu generacional femení

Malgrat que les dones exerceixen un rol vital en moltes explotacions¹⁶ i que contribueixen a un model d'agricultura familiar més innovador i sostenible,¹⁷ només un 24,6% de les explotacions agràries tenen una dona com a titular. Aquesta xifra és sensiblement inferior a la mitjana de Catalunya (26,2 %) i de la UE-28 (30,0 %).¹⁸ A més, entre el 1999 i el 2009 el percentatge de do-

¹⁵ GENERALITAT DE CATALUNYA (2014b), p. 125, 130 i 175.

¹⁶ S. DAVIDOVA i K. THOMSON (2013), p. 14-16.

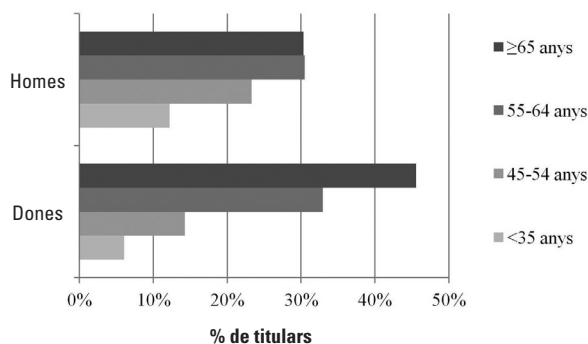
¹⁷ EUROPEAN COMMISSION (2013b), p. 7.

¹⁸ S. DAVIDOVA i K. THOMSON (2014), p. 35.

nes titulars ha caigut en tots els grups de menys de 55 anys, mentre que ha crescut en els de més edat. En el grup d'entre 25 i 34 anys la disminució ha estat del 71,4 % i en el d'entre 35 i 44 anys, del 42,1 %. En canvi, els grups de 55 a 64 anys i de 65 o més anys han augmentat un 15,4 % i un 245,8 %, respectivament. En comparació amb els homes, el desequilibri de l'estructura d'edats ha tingut una evolució encara més acusada.

El resultat d'aquesta evolució és que actualment només un 1,1 % de les dones titulars tenen menys de 35 anys, mentre que el 78,6 % en tenen 55 o més. En els grups de menys de 55 anys el percentatge de dones d'aquesta edat no arriba al d'homes i per contra en els grups més vells succeeix a la inversa. Per tant, s'observa que tant la incorporació com el relleu de les dones es produeix en edats més avançades (gràfic 4).

Gràfic 4. Estructura d'edats dels titulars segons el sexe (2009)

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

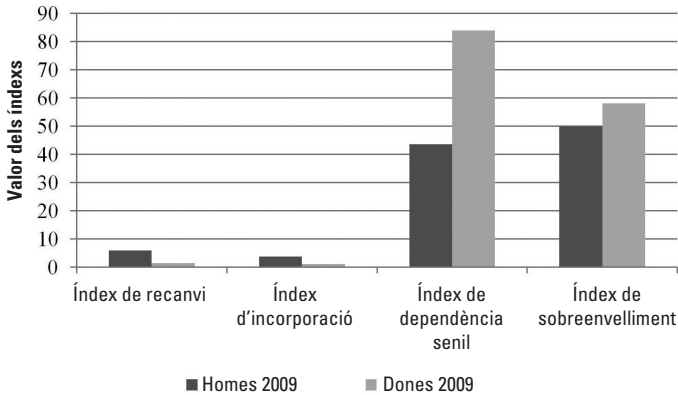
L'endarreriment en el relleu de les dones es pot explicar, en part, per una esperança de vida més alta.¹⁹ Juntament amb aquesta circumstància, també hi poden contribuir les herències a favor de la dona cònjuge del titular, tenint en compte que hi ha un major nombre d'homes i que la seva esperança de vida és menor. Per altra banda, la falta d'un rol determinant en la direcció i gestió de l'explotació pot estar associada precisament amb l'escassa incorporació de les dones més joves, tal com s'ha constatat en l'àmbit de la UE.²⁰

¹⁹ L'esperança de vida a Catalunya va augmentar entre 1999 i 2009 de 75,7 a 78,9 anys per als homes i de 82,6 a 84,8 anys per a les dones. L'esperança de vida al 2012 va ser de 79,8 anys per als homes i 85,4 per a les dones, fet que confirma la tendència creixent (INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, 2016).

²⁰ S. DAVIDOVA i K. THOMSON (2013), p. 14-16.

Els índexs de relleu generacional confirmen que la situació és pitjor per al grup de les dones, sobretot per l'escassa incorporació registrada. Els índexs d'incorporació i de dependència senil indiquen dificultats de relleu generacional a curt i llarg termini, si no es reverteix la situació (gràfic 5).

Gràfic 5. Índexs de relleu generacional segons el sexe (2009)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 29-60

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

Analitzant els fluxos de titularitat per grups d'edat, s'observa que l'any 1999 hi havia 41 dones en el grup de 45 a 54 anys, i una dècada més tard n'hi havia 60 en el grup de 55 a 64 anys. Això significa que les entrades netes de dones titulars encara superen les sortides netes en aquest grup d'edat. En canvi, en el cas dels homes això ja no passa en el grup d'edat més jove. Aquesta diferència, doncs, avala la hipòtesi que la incorporació de les dones és més tardana i està condicionada per l'entorn, que els és menys propici. En aquest sentit, el desprestigi social, l'evolució del rol de la dona cap a tasques administratives d'oficina i la possibilitat de recerca d'altres oportunitats, normalment vinculada amb una major formació, són algunes de les causes que poden explicar aquestes dificultats. Així mateix, la menor dedicació a l'explotació agrària juntament amb més pluriactivitat de les dones titulars és un fenomen generalitzat en l'àmbit de la UE i s'ha relacionat amb la necessitat d'obtenir ingressos complementaris a través de feines alienes a l'explotació en els sectors del comerç local, el turisme i els serveis públics.²¹

²¹ EUROPEAN COMMISSION (2012), p. 3-4 i 7-8.

5. La relació amb l'abandonament d'explotacions

Fins l'any 2009 s'han abandonat al Vallès Oriental 322 de les 1.061 explotacions de persones físiques existents l'any 1999,²² la qual cosa representa un 30,3 % del total. Aquest abandonament supera el 24,2 % registrat a tot Catalunya durant el mateix període.

Les dades del Cens agrari no permeten determinar directament la distribució dels abandonaments d'explotacions segons l'edat, ja que la diferència de titulars entre una categoria d'edat del Cens de 1999 i la de la categoria d'edat immediatament superior del Cens de 2009 també reflecteix la transmissió d'explotacions entre titulars de diferents grups d'edat. No obstant això, seguint la metodologia desenvolupada per estimar l'abandonament total d'explotacions segons l'edat a Catalunya,²³ s'ha pogut evidenciar que l'abandonament a la comarca també manté correlacions significatives amb el nombre de titulars, amb les dades agregades per municipis i estratificades per grups d'edat (taula 2). Això corrobora la hipòtesi que l'abandonament depèn de l'edat, encara que també pugui estar relacionat amb altres factors conjunturals o de l'explotació. Conseqüentment, s'ha pogut estimar la relació entre l'abandonament i l'edat dels titulars (gràfic 6). Així, d'acord amb aquesta aproximació, resulta que l'abandonament augmenta amb l'edat fins a esdevenir pràcticament constant a partir de 60 anys.

Taula 2. Correlació (coeficient r) entre el nombre de titulars de cada grup d'edat i l'abandonament total d'explotacions segons el sexe (1999-2009)

Grups d'edat (anys)	<25	25-34	35-44	45-54	55-64	≥65
Coefficient de determinació r	0,170	0,670	0,587	0,617	0,769	0,718

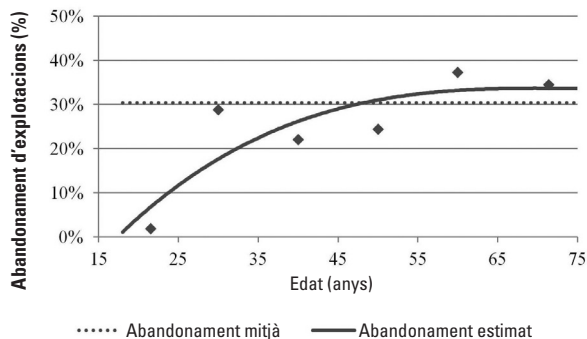
Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

Per sexes, les diferències són importants: mentre que l'abandonament masculí ha estat del 39,1 %, el femení ha estat del -24,6 %, de manera que globalment hi ha hagut establiment net de dones titulars. I per municipis, també hi ha diferències importants (figura 3). Mentre que en alguns municipis han plegat més de la meitat d'explotacions (Figaró-Montmany, Martorelles, Montornès del Vallès, Sant Celoni, Sant Fost de Campsentelles, Santa

²² L'abandonament (o cessament) de l'explotació es refereix a l'extinció de la unitat agrària mitjançant la qual s'organitzen uns determinats recursos (mà d'obra, terres, bestiar, maquinària, etc.) per a la producció. Tanmateix, això no implica necessàriament l'extinció de l'activitat agrària en l'àmbit de l'explotació cessant, que normalment s'integra dins d'una altra explotació existent.

²³ J. VIURE (2015), p. 51-55.

Gràfic 6. Estimació de l'abandonament d'explotacions segons l'edat (1999-2009)

40

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 29-60

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

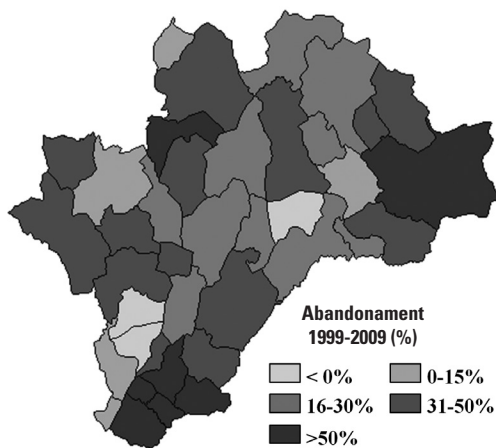

Figura 3. Abandonament d'explotacions 1999-2009 per municipis. Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

Maria de Martorelles i Vallromanes), en d'altres fins i tot se n'han establert de noves (Lliçà de Vall, Parets del Vallès i Sant Antoni de Vilamajor) o s'han mantingut les existents (Aiguafreda, la Llagosta, Mollet del Vallès i Santa Maria de Palautordera).²⁴

²⁴ L'anàlisi agregada per municipis és poc significativa estadísticament en aquells que el 1999 tenien menys de 5 explotacions agràries: Aiguafreda, la Llagosta i Montmeló.

En aquest sentit, les dades del Cens agrari agrupades per municipis confirmen una certa correlació entre l'abandonament d'explotacions durant el període 1999-2009 i els índexs de relleu generacional de 2009 (taula 3), sobretot amb els índexs de dependència senil i sobreenvelliment. Per això, es pot afirmar que l'abandonament d'explotacions ha tingut com a efecte més visible l'envelliment dels titulars. Tanmateix, i malgrat que la correlació amb els índexs de recanvi i d'incorporació és feble, no es pot descartar que l'abandonament també hagi anat en detriment de la incorporació de gent jove, tal com de fet s'ha constatat que succeeix en general a tot Catalunya,²⁵ en aquest sentit, cal considerar la significació limitada dels índexs de recanvi i d'incorporació, a causa del baix nombre de titulars en les categories d'edat més jove un cop agregades les dades per municipis (vegeu la nota 11).

Taula 3. Correlació (coeficient r) entre l'abandonament d'explotacions i els índexs de relleu generacional, amb les dades agrupades per municipis i comarques (2009)

Àmbit	Índex de recanvi	Índex d'incorporació	Índex de dependència senil	Índex de sobreenvelliment
Vallès Oriental	-0,255	-0,194	0,550	0,453
Catalunya	-0,636	-0,649	0,523	0,430

Nota: sense considerar els municipis amb menys de 10 titulars el 2009 en el cas del Vallès Oriental.

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

Sigui com sigui, en relació amb el 30,3% d'abandonament total d'explotacions registrat entre 1999 i 2009, s'apunten com a causes possibles la manca de viabilitat econòmica de les explotacions i la manca de relleu generacional, ja sigui per falta de successor o bé per resistències a l'hora de cedir la titularitat de l'explotació.

6. Aproximació a les causes de transmissió de la titularitat

D'acord amb la metodologia de modelització de fluxos de titularitat durant el període intercensal 1999-2009 desenvolupada per determinar les causes de transmissió de titularitat de les explotacions agràries a Catalunya,²⁶ es pot predir que a la comarca entre el 71,3% i el 72,6% de les transmissions del

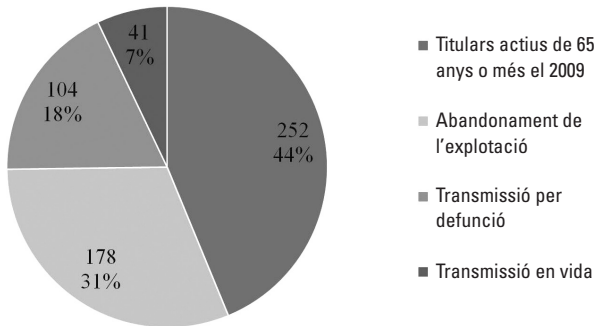
²⁵ J. VIURE (2015), p. 54-55

²⁶ J. VIURE (2015), p. 31, 55-57 i 120-133.

grup de titulars de 55 anys o més a l'any 1999 s'han dut a terme arran de la defunció del titular de l'explotació; mentre que, per contra, només s'han efectuat en vida del titular entre el 27,4 % i el 28,7 % de les transmissions. Aquests resultats són, de mitjana, 4,4 punts pitjors que en el cas de Catalunya.

A partir d'aquests resultats es pot estimar l'evolució del grup de titulars que l'any 1999 tenien 55 anys o més, un cop transcorregut el període intercensal de 10 anys: un 43,8 % encara mantenen l'explotació, ara amb 65 anys o més; un 31,0% l'han abandonat; un 18,1 % n'han transferit la titularitat arran de llur defunció, i només un 7,1% l'han transferit en vida (gràfic 7).

Gràfic 7. Evolució de la titularitat de les explotacions (1999-2009) del grup de 55 anys o més l'any 1999 (nombre de titulars i %)

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

Per tant, des del punt de vista del relleu generacional resulta preocupant que un 72 % de les transmissions del grup de 55 anys en amunt no es produeixin fins a la defunció del titular, fet que cal atribuir a la manca de voluntat de transmissió o bé a la falta de successor. Així mateix, tampoc ajuda al relleu generacional l'escassa transferència global de la titularitat, de només el 25,2 % durant el període intercensal 1999-2009.

7. El paper de la formació i educació

Al Vallès Oriental, només el 8,5 % dels caps d'explotació²⁷ tenen formació universitària o de caràcter professional agrària, mentre que un 82,4 % no

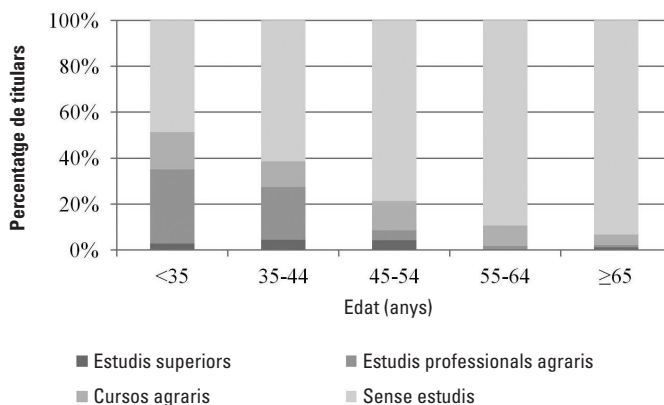
²⁷ El Cens agrari no recull la formació dels titulars de les explotacions agràries. No obstant això, es pot obtenir una bona aproximació a partir de la formació dels caps d'explotació, ja que en el 85,9% de les explotacions del Vallès Oriental amb personalitat física el cap d'explotació és el mateix titular.

reuneix cap tipus de formació agrària i ha adquirit els seus coneixements sectorials exclusivament a través de l'experiència pràctica. Aquest nivell de formació és fins i tot més baix que el de Catalunya (9,3 % de caps amb formació universitària o professional agrària).

Aquesta situació és encara més preocupant si es té en compte el decalatge formatiu respecte al conjunt de la població de més de 16 anys, que el 2011 disposava d'estudis universitaris en un 15,5 % i d'estudis professionals o universitaris en un 32,1 %;²⁸ és a dir, que la formació dels caps d'explotació és gairebé quatre vegades inferior que la del conjunt de la població de la comarca.

La manca de formació respecte a Catalunya es pot explicar en part per la manca de centres de formació agrària a la comarca.²⁹ Tanmateix, el factor més vinculat amb el dèficit formatiu és justament l'envelliment de la població agrària (gràfic 8). Mentre que el 48,6 % dels caps d'explotació de menys de 35 anys no tenen cap tipus de formació, en el cas dels de 55 anys o més són el 91,3 %. En canvi, un 35,1 % dels caps d'explotació de menys de 35 anys tenen estudis universitaris o professionals, per només un 2,0 % entre els de 55 anys o més. Aquesta distorsió queda molt condicionada pel pes específic dels grups de més edat, ja que els caps d'explotació de 55 anys o més representen el 58,4 % del total.

Gràfic 8. Nivell de formació dels caps d'explotació per grups d'edat (2009)

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

²⁸ INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, 2016.

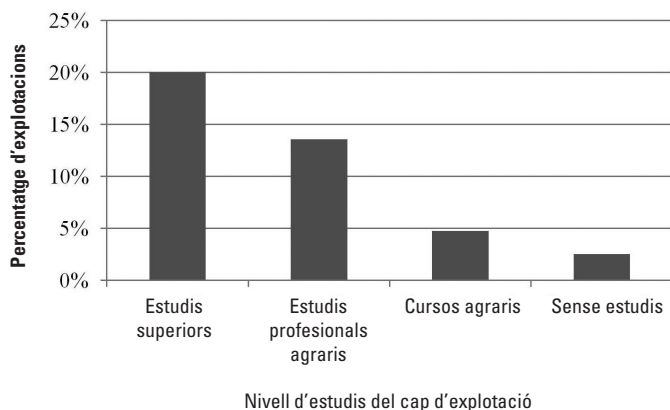
²⁹ J. VIURE (2015), p. 62-63.

Tot això fa que les perspectives de relleu generacional pels grups de caps que disposen de formació siguin molt millors, sobretot en el cas de la formació professional agrària, com a conseqüència del baix nombre de caps d'edat avançada amb formació, per una banda, i de l'entrada relativament superior de nous caps amb formació. Val a dir que aquest fet denota en bona mesura l'èxit general de les polítiques de formació agrària, tot i no disposar de centres a la comarca.

44 La transcendència de la formació en el sector agrari queda ben palesa per la relació existent entre la formació i la innovació, tal com ho evidencia el cas paradigmàtic de la incorporació de mètodes de producció ecològica. D'acord amb aquesta assimilació indicativa, la innovació és vuit vegades superior quan els caps d'explotació tenen formació superior agrària que no pas quan només tenen experiència pràctica; i més de cinc vegades superior quan disposen de formació professional (gràfic 9). Aquesta relació, doncs, avala la rellevància de la formació en el sector agrari per poder assegurar l'adaptació de les explotacions agràries als nous reptes productius, relacionals, normatius, empresarials i tecnològics, així com per millorar-ne la competitivitat en un entorn globalitzat i cada cop més complex.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 29-60

Gràfic 9. Incorporació de mètodes de producció ecològica segons el nivell d'estudis del cap d'explotació (2009)

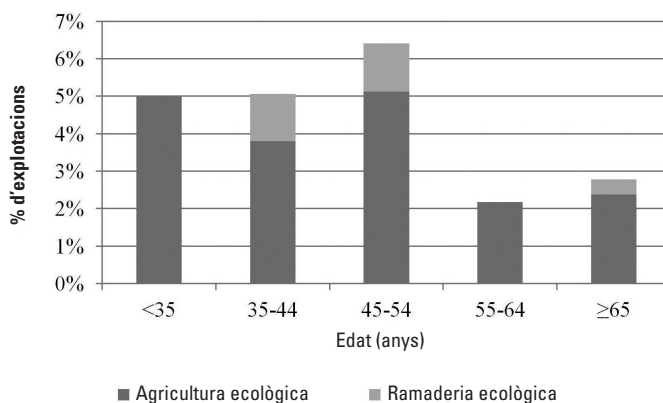
Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

A més a més, la formació també contribueix a millorar la percepció social del sector agrari, actualment molt devaluada.³⁰ Potser per això i per la falta de competitivitat del sector, resulta que només un 1,2 % del jovent català de 15 a 34 anys amb estudis iniciats o finalitzats els ha orientat al sector agrari.³¹

8. La relació amb la innovació

La innovació en el sector agrari no només està relacionada amb la formació, sinó que també ho està amb l'edat dels titulars de les explotacions agràries, tal com s'evidencia en el cas de la incorporació de mètodes de producció ecològica (gràfic 10). La proporció d'explotacions que han implantat aquesta innovació en el grup de menys de 35 anys és del 4,5 % i gairebé duplica el 2,5 % del grup de 55 anys o més.

Gràfic 10. Explotacions d'agricultura i ramaderia ecològica segons l'edat del titular (2009)

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

Al mateix temps, l'anàlisi comparada dels índexs de relleu generacional confirma l'associació favorable amb la incorporació de mètodes de producció ecològica. L'índex de recanvi per a aquest tipus d'explotacions és de 8,3 titulars de menys de 35 anys per cada 100 de 55 anys o més, mentre que per a la resta és de només 4,5. L'índex de dependència senil de les explotacions amb mètodes ecològics és de 35,0 titulars de 65 anys o més per cada 100 titulars de menys de 65 anys, mentre que per a la resta és de 52,5.

³⁰ J. CLUA (2005).

³¹ GENERALITAT DE CATALUNYA (2012), p. 192.

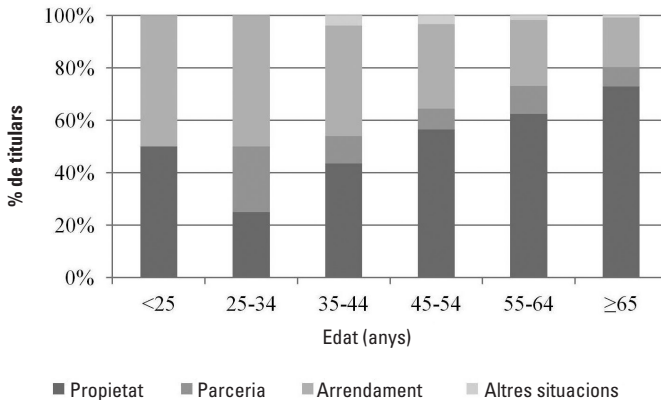
En aquest sentit, la incorporació de mètodes de producció ecològica és un bon exemple d'innovació transversal en el sector agrari, cada cop més necessària per donar resposta als reptes ambientals i socials juntament amb els productius i econòmics,³² amb la finalitat de garantir la competitivitat de les explotacions.

En general, doncs, la major sensibilitat i predisposició del jovent afavoreix la innovació, mentre que té com a principals obstacles la dificultat per disposar de recursos i per accedir a una explotació amb certa estabilitat, i una major aversió al risc dels titulars de més edat.³³

9. La relació amb el règim de tinença

L'edat dels titulars de les explotacions és una variable fortament relacionada amb el règim de tinença de la terra. El 27,3 % dels titulars de menys de 35 anys tenen les terres majoritàriament en règim de propietat i el 50,0% les tenen majoritàriament en règim d'arrendament. En canvi, en el grup de 65 anys o més, la tinença majoritàriament en propietat és del 70,2 % i majoritàriament en arrendament és de només el 18,3 % (gràfic 11).

Gràfic 11. Règim principal de tinença de la SAU per grups d'edat (2009)

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

³² J. VIURE (2015), p. 55-66.

³³ S. DAVIDOVA i K. THOMSON (2014), p. 36-38.

Aquesta realitat posa de manifest la dificultat del jovent per accedir a les explotacions en règim de propietat. Si això s'afegeix al fet que només un 3,0 % de tots els titulars tenen menys de 35 anys, significa que només el 0,8 % de les explotacions corresponen a titulars joves de menys de 35 anys amb les terres majoritàriament en propietat; i només el 5,3 % corresponen a titulars de menys de 45 anys amb les terres majoritàriament en propietat. Així doncs, resulten preocupants les limitacions que aquesta situació pot suposar a l'hora d'invertir en les explotacions per modernitzar-les i fer-les més competitives. A més, aquesta circumstància s'ajunta amb les dificultats de la gent jove per accedir al finançament d'inversions inicials i a les ajudes d'incorporació quan no hi ha vincles familiars amb l'explotació.

El desequilibri assenyalat fa que les explotacions amb les terres majoritàriament en propietat siguin les més amenaçades per la falta de relleu generacional, mentre que quan les terres es tenen majoritàriament en arrendament la incorporació de gent jove és superior. Així, resulta que l'índex de recanvi associat a la tinença majoritària en propietat és de només 1,9 titulars de menys de 35 anys per cada 100 de 55 anys o més; i l'índex de dependència senil és de 67,0 titulars de 65 anys o més per cada 100 titulars de menys de 65 anys. En canvi, per al grup de tinença majoritària en arrendament, aquests índexs són més favorables (10,7 i 31,1 respectivament). En tot cas, els índexs de relleu generacional indiquen dificultats a curt, a mitjà i a llarg termini sobretot dels titulars que tenen les terres majoritàriament en propietat.

10. La relació amb l'orientació productiva

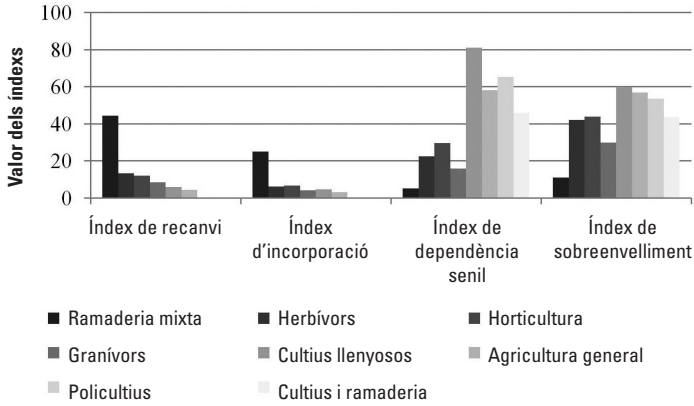
L'orientació productiva de les explotacions agràries és un altre factor vinculat amb el relleu generacional (gràfic 12).³⁴ En línies generals, s'observa que les explotacions orientades principalment a la ramaderia i a l'horticultura tenen titulars més joves que la resta.

En aquest sentit, es constata que les diferències de relleu generacional entre les diferents orientacions productives s'expliquen en part per la dimensió econòmica de les explotacions (taula 4). Per tant, la falta d'atractiu econòmic de determinades orientacions productives s'albira com una de les traves per al relleu generacional, tal com també succeeix a tot Catalunya.³⁵

³⁴ L'orientació productiva, o orientació tecnicoeconòmica (OTE), d'una explotació es determina a partir de la proporció relativa de la producció estàndard total que hi aporta cada conreu i cada espècie de bestiar.

³⁵ J. VIURE (2015), p. 72-74.

Gràfic 12. Índexs de relleu generacional segons l'orientació productiva de les explotacions (2009)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 29-60

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

Taula 4. Correlació (coeficient r) entre els índexs de relleu generacional i la producció estàndard total mitjana de les explotacions, amb les dades estratificades per grups d'orientació productiva (2009)

Àmbit	Índex de recanvi	Índex d'incorporació	Índex de dependència senil	Índex de sobreenvelliment
Vallès Oriental	0,461	0,419	-0,817	-0,758
Catalunya	0,706	0,672	-0,911	-0,901

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

11. La relació amb el context territorial

Al Vallès Oriental el relleu generacional no està correlacionat significativament amb la ruralitat del territori, si es té en compte la relació amb l'altimetria, el pendent del territori, la densitat de població i la ràtio entre superfície rural i urbana. Aquest fet resulta singular en relació amb la tendència contrària apreciada a Catalunya (taula 5).³⁶

Tanmateix, existeix una certa correlació amb el caràcter periurbà dels municipis (taula 6 i gràfic 13), que és indicatiu de més dificultats de relleu

³⁶ J. VIURE (2015), p. 75-77.

Taula 5. Correlació (coeficient r) entre els índexs de relleu generacional i la ruralitat del territori, amb les dades agrupades per municipis i comarques (2009)

Àmbit	Índex de recanvi	Índex d'incorporació	Índex de dependència senil	Índex de sobreenvelliment
Vallès Oriental	-0,037	0,021	0,015	-0,073
Catalunya	0,539	0,521	-0,543	-0,436

Nota: sense considerar els municipis amb menys de 10 titulars el 2009 en el cas del Vallès Oriental.

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

generacional a les zones on l'agricultura és més periurbana.³⁷ És especialment visible a Sant Fost de Campsentelles, Cardedeu, la Garriga, Montmeló, Montornès del Vallès i Granollers.

Així mateix, en els municipis de muntanya de la comarca³⁸ la manca de relleu generacional es manifesta amb un envelliment més acusat dels titulars, contràriament al que succeeix en el conjunt de Catalunya. Els municipis de muntanya amb els titulars més envellits són Campins, Cànoves i Samalús, Figaró-Montmany o Sant Feliu de Codines. Les possibles causes d'aquesta singularitat es podrien explicar pel fet que l'atractiu vinculat a la ruralitat del territori quedi negativament condicionat per la circumscripció dins del

Taula 6. Correlació (coeficient r) entre els índexs de relleu generacional i el caràcter periurbà del territori, amb les dades agregades per municipis (2009)

Índex de recanvi	Índex d'incorporació	Índex de dependència senil	Índex de sobreenvelliment
-0,202	-0,154	0,471	0,332

Nota: sense considerar els municipis amb menys de 10 titulars el 2009.

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

³⁷ El caràcter periurbà s'ha determinat per municipis per a l'any 2009 mitjançant un índex sumatori dels termes següents: (1) el quocient entre la densitat de població del municipi i la densitat mitjana de la comarca; (2) el quocient entre el creixement de població del municipi i el creixement mitjà dels municipis de la comarca, en termes absoluts durant el període 1999-2009, i (3) el quocient entre la contribució del sector agrari i la contribució de la resta de sectors econòmics al PIB del municipi de 2008. Malgrat que tota la comarca es considera periurbana (DARP, 2001), per determinar l'associació amb el relleu generacional només s'hi han considerat els 14 municipis on aquesta singularitat és més acusada (per ordre, Mollet del Vallès, Granollers, la Llagosta, Canovelles, Parets del Vallès, Cardedeu, Montornès del Vallès, Montmeló, Lliçà d'Amunt, la Garriga, les Franqueses del Vallès, Sant Celoni, Sant Fost de Campsentelles i Martorelles).

³⁸ Als sis municipis establerts per la Llei 2/1983, d'alta muntanya, s'han afegit Cànoves i Samalús, i Campins, en consideració a les singularitats de llur territori; en conjunt, aquests són els vuit municipis de la comarca amb més altitud (Institut d'Estadística de Catalunya, 2016).

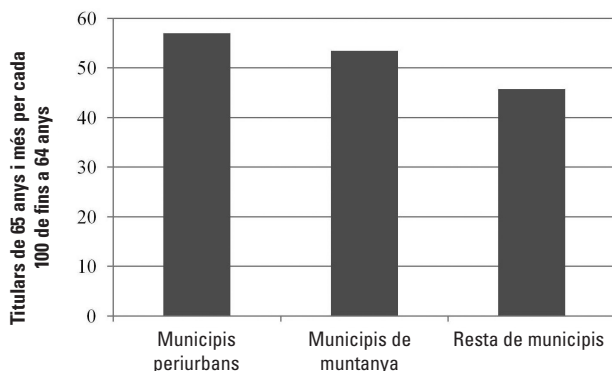
context metropolità, per un menor abandonament dels titulars de més edat i pel fet que els municipis muntans de la comarca siguin relativament menys atractius per al relleu generacional enfront dels territoris pirinencs i prepirinencs d'alta muntanya, més allunyats d'entorns metropolitans (a Catalunya, les comarques de muntanya amb un millor relleu generacional són precisament l'Alta Ribagorça, el Pallars Sobirà, el Solsonès, l'Alt Urgell i el Ripollès).³⁹

50

En qualsevol cas, la relació del context físic del territori del Vallès Oriental amb el relleu generacional resulta particularment complexa i respon a múltiples variables, segurament a causa de la mateixa heterogeneïtat geogràfica de la comarca i de la influència de les dinàmiques territorials d'un entorn intensament humanitzat. Tot i així, s'aprecia que, en general, els contextos extrems muntà i periurbà del territori són menys propicis per al relleu generacional agrari (gràfic 13), mentre que la situació és una mica millor en els municipis de transició de la plana vallesana situats entre les zones periurbanes i de muntanya (per exemple, a l'Ametlla del Vallès, Santa Eulàlia de Ronçana, Lliçà de Vall, Caldes de Montbui o Sant Antoni de Vilamajor).

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 29-60

Gràfic 13. Índex de dependència senil segons el caràcter periurbà o de muntanya dels municipis (2009)

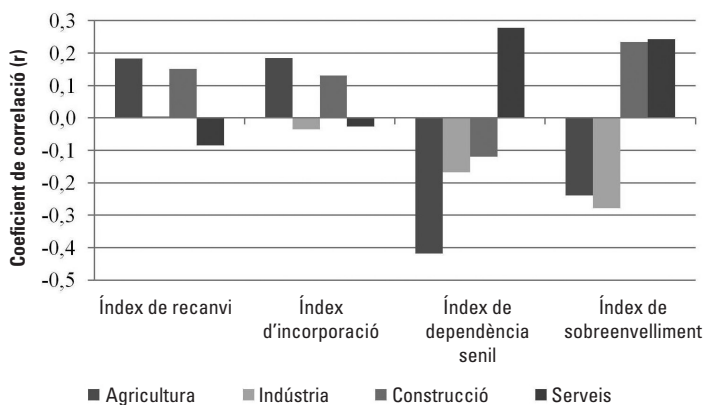
Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

³⁹ J. VIURE (2015), p. 75-77.

12. Relació amb les dinàmiques econòmiques

Al Vallès Oriental els índexs de relleu generacional tenen una correlació poc significativa amb el pes relatiu del PIB dels sectors econòmics (gràfic 14), fet que demostra novament la complexitat dels factors determinants del relleu generacional a la comarca. Tot i així, és remarcable que la fortalesa del mateix sector agrari afavoreix el relleu generacional, tal com també succeeix a Catalunya. En canvi, el desenvolupament del sector de serveis li va en detriment. Això podria reflectir una certa fugida de gent jove allà on el sector serveis és més fort, segurament per aprofitar les oportunitats generades per aquest sector. Per altra banda, l'envelliment relativament menor dels titulars agraris en els municipis més industrials suggereix un abandonament més elevat de l'explotació d'aquests titulars a partir de certa edat, ja sigui per la pressió experimentada a les zones periurbanes o per aprofitar també les oportunitats del sector industrial.

Gràfic 14. Relació entre el VAB relatiu dels sectors d'activitat i els índexs de relleu generacional, amb les dades agrupades per municipis (2009)

Font: elaboració pròpia a partir d'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012).

13. Relació amb les dinàmiques socials

Durant els últims anys estan emergint cada cop amb més força iniciatives relacionades amb la producció i l'alimentació saludable i responsable, aparellades amb nous valors socials. Davant de la manca de relleu generacional en el si de les explotacions familiars agràries, aquestes iniciatives sovint han

estat impulsades per persones que no tenien lligams amb el sector agrari. Tanmateix, han contribuït directament o indirectament a la incorporació de gent jove,⁴⁰ tal com sembla que confirmen les últimes dades disponibles.⁴¹

Aquesta tendència és coherent amb el fenomen de l'establiment neorural experimentat en els últims anys.⁴² Aquesta nova pagesia procedent del món urbà es mou per nous valors de respecte i justícia ambiental, social i alimentària, i representa una oportunitat que cal aprofitar per al manteniment de l'activitat agrària i rural. Nogensmenys, aquest repte s'ha d'abordar a partir d'una perspectiva complementària i mútuament guanyadora, orientada a fer convergir i generar sinergies entre els coneixements i l'experiència tradicional de l'agricultura familiar i els valors d'innovació i transformació d'aquesta pagesia neorural.

A més a més, per consolidar l'embranchida del moviment neorural, cal superar algunes disfuncions que l'experiència ha evidenciat. La nova pagesia ha afloirat en part a recer dels ajuts públics d'incorporació de joves, i probablement empesa també per les dificultats d'inserció laboral del jovent amb estudis superiors durant la crisi econòmica dels últims anys. Tot i així, la capacitat d'inversió i de disponibilitat i estabilitat de les explotacions són factors crítics per als joves, molt especialment quan s'estableixen sense vincles previs amb les explotacions familiars agràries. Aquestes limitacions, juntament amb l'existència d'una major demanda local de productes de proximitat en el cas de la producció hortícola, expliquen que les noves incorporacions de joves s'hagin orientat eminentment a aquest tipus de producció en explotacions de superfície reduïda. Per tot això, convé propiciar condicions més favorables per a l'establiment i l'estabilitat de les explotacions agràries, que permetin diversificar l'orientació productiva de la nova pagesia i transcendir el període de 5 anys vinculat als ajuts d'incorporació de joves, fet que no sempre s'ha produït.

En tot cas, l'eclosió d'iniciatives vinculades a la producció i alimentació saludable i responsable ha estat singularment prolífica al Vallès Oriental. És remarcable, per exemple, la contribució de productors com ara La Verdolaga, L'Espigall,⁴³ El Rave Negre, La Kosturica, Cal Cerdà, Horta La Fanecada o

⁴⁰ G. W. GILLESPIE JR. i S. E. JOHNSON (2010).

⁴¹ L'Enquesta sobre l'estructura de les explotacions agrícoles 2013 (INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, 2014) apunta una notable incorporació de gent jove a la comarca d'ençà del Cens agrari de 2009, però malgrat el canvi de tendència cal prendre amb cautela aquestes dades per la seva escassa representativitat i significació estadística a la comarca (vegeu la nota 3).

⁴² N. MONLLOR (2011), p. 37-42.

⁴³ L'Espigall va néixer arran d'una iniciativa de l'any 2002 de producció agrícola amb varietats locals, orientada a l'alimentació sana i saludable de consumidors de proximitat, tot i que actualment s'ha reorientat a la planificació agrària i l'execució de projectes de millora del rendiment productiu.

Viver de Bell-lloc. Igualment rellevants són diverses entitats que apleguen productors, restauradors o consumidors com Slow Food Vallès Oriental, Cuina VO, Llavors Orientals, Cooperativa Agrària del Vallès, Banc de Llavors del Vallès Oriental, SAT Palou, La Magrana Vallesana, Altermercat, Sàlvia (Salut Vida i Alternativa) o l'Associació Agroecològica de Gallecs. A més, hi ha coadjuvat la implicació d'alguns ens locals de la comarca i agents públics que han desenvolupat una tasca notable de promoció i dinamització, com el Consell Comarcal del Vallès Oriental, els ajuntaments de Santa Eulàlia de Ronçana, Bigues i Riells, Cardedeu i Granollers, o el Museu de Ciències Naturals - La Tela. I finalment, també hi ha cada cop més restauradors que contribueixen a la progressiva consolidació d'aquest nou model de producció i alimentació.

Aquest rerefons concorda amb l'increment del 59,7 % del nombre d'empreses i productors ecològics a la comarca entre 2011 i 2016, per bé que la implantació en termes absoluts és encara incipient, i es concentra en la producció vegetal, sobretot d'horta, en un 84,1 %, ⁴⁴ anàlogament al que succeeix amb l'orientació productiva dels neorurals.

Sigui com sigui, tots aquests canvis són una oportunitat de millora de l'entorn rural i de la percepció social del món agrari. A més, aquest fet és clau per superar el fre que l'estigmatització i l'avorrimient sofert els últims decennis ⁴⁵ suposen per al relleu generacional agrari. Així doncs, és d'esperar que la incorporació de neorurals i les tendències creixents de producció ecològica i de la resta d'iniciatives relacionades amb l'alimentació saludable contribuiran molt probablement a pal·liar en part la manca de relleu generacional agrari en els propers anys.

14. Orientació de la resposta estratègica

La manca de relleu generacional a les explotacions agràries no és un problema nou ni exclusiu. De fet, les polítiques públiques en els àmbits de la UE, estatal i català han abordat la qüestió, especialment d'ençà de 2003. ⁴⁶ Tanmateix, les mesures adoptades fins ara han estat insuficients per revertir l'empitjorament registrat de la situació.

Tal com s'ha constatat, el relleu generacional agrari a les explotacions del Vallès Oriental està condicionat, tal com succeeix a Catalunya, per múltiples

⁴⁴ CONSELL CATALÀ DE LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA ECOLÒGICA (2017).

⁴⁵ N. MONLLOR (2011), p. 32-33, 365-366 i 376.

⁴⁶ J. VIURE (2015), p. 37-39.

factors de les mateixes explotacions agràries, del sector i dels entorns econòmic i social. Per això, resulta plenament aplicable el nou paradigma estratègic proposat per a tot Catalunya (figura 4),⁴⁷ caracteritzat per un enfocament transversal (línies 1 a 4), per la consideració específica de col·lectius estratègics (línies 5 i 6), per les mesures relatives al nucli de les explotacions (línies 7 a 9) i pels requisits d'entorn (línies 10 i 11). Totes aquestes línies estratègiques contribueixen, de forma sinèrgica en molts casos, a la finalitat de millorar la competitivitat de les explotacions i, per tant, la seva viabilitat. I en darrer terme tot plegat serveix la missió d'assegurar el recanvi generacional, el desenvolupament rural equilibrat i totes les funcions econòmiques, socials i ambientals que l'activitat i l'entorn agrari proporcionen a la ciutadania.

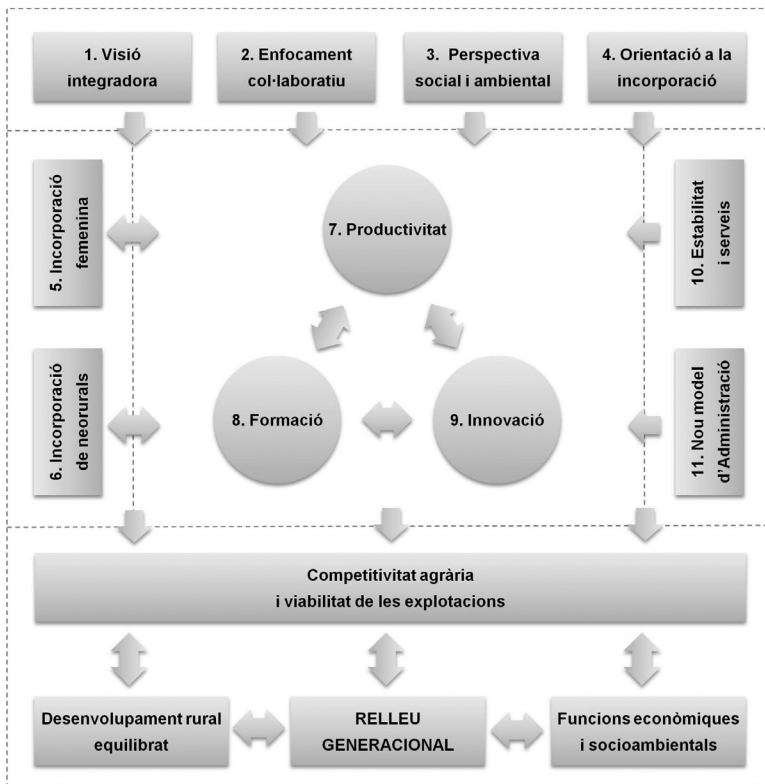

Figura 4. Paradigma estratègic per al relleu generacional. Font: J. VIURE (2015).

⁴⁷ J. VIURE (2015), p. 83-94.

D'acord amb aquest paradigma, doncs, l'estratègia d'actuació s'ha de centrar en les línies d'actuació següents: (1) necessitat d'una visió integradora; (2) impuls de xarxes col·laboratives; (3) major apreciació de la perspectiva socioambiental; (4) orientació a la incorporació i vinculació amb el cessament; (5) millora de la productivitat; (6) incorporació femenina; (7) incorporació neorural; (8) formació i transferència de coneixement; (9) impuls de la innovació; (10) estabilitat i serveis a les explotacions, i (11) nou model d'intervenció administrativa. Per això, cal una estratègia transversal formulada des d'una perspectiva de complexitat, integradora de totes les dimensions del problema, col·laborativa amb tots els agents implicats i inclusiva dels valors públics socials i ambientals vinculats a l'activitat agrària.

En general, el plantejament estratègic ha d'estar prioritàriament orientat a la generació de sinergies i a la incorporació de gent jove, tot considerant les singularitats de la incorporació femenina i neorural. En el cas del Vallès Oriental cal atendre, a més, les singularitats que s'han posat de relleu, sobretot perquè el problema és més acusat que en el conjunt de Catalunya i perquè està més condicionat pel context periurbà en un entorn densament humanitzat. Per això, a la comarca resulta necessari ponderar especialment la necessitat de situar el focus estratègic en quatre línies: la major consideració i posada en valor de la perspectiva socioambiental de l'agricultura; la incorporació de joves, vinculada al cessament dels titulars més vells; la generació de sinergies amb el col·lectiu neorural, i l'assegurament d'una major estabilitat de les explotacions.

15. Conclusions

L'activitat agrària al Vallès Oriental té una contribució econòmicament discreta però estratègica per als sectors agroalimentari turístic i de la restauració. A més, exerceix funcions ambientals i socials especialment rellevants en el territori metropolitana de Barcelona.

Malgrat això, l'activitat agrària pateix una crisi de relleu generacional que n'amenaça el futur. Al Vallès Oriental, l'índex de recanvi generacional dels titulars d'explotacions agràries amb personalitat física és de només 4,6 titulars de menys de 35 anys per cada 100 de 55 anys o més. Aquest valor ha caigut un 67 % des de 1999, i és el més baix de la sèrie de censos agraris iniciada el 1982. La situació a la comarca és pitjor que la del conjunt de Catalunya i de la UE. I tal com passa arreu, és especialment preocupant en el cas de les dones.

L'abandonament d'explotacions agràries a la comarca entre 1989 i 1999 ha estat del 30 %, superior al de Catalunya. L'abandonament d'explotacions i la

manca de relleu generacional s'alimenten mútuament i depenen de la manca de viabilitat econòmica de les explotacions.

La transmissió de la titularitat de les explotacions és feble i tardana, tant, que sovint s'endarrerix fins a la mort. En el grup de titulars que el 1989 tenien de 55 anys en amunt, s'ha pogut estimar que transcorreguts 10 anys un 44 % encara mantenen la titularitat, ara amb més de 65 anys; un 31 % han abandonat l'explotació; en un 18 % s'ha hagut de transferir la titularitat arran de llur defunció, i només un 7 % l'ha transferit en vida. Això s'explica tant per la falta de voluntat de transferir la titularitat com per manca de joves disposats a assumir-la.

El relleu generacional és clau per assegurar la competitivitat i el futur de les explotacions a través de la millora del nivell de formació i de la capacitat d'innovació dels titulars. Tant la innovació com sobretot la formació són superiors com més joves són els titulars. La incorporació de mètodes de producció ecològica, per exemple, és vuit vegades superior quan es disposa de formació superior que no pas quan es té només experiència pràctica.

En canvi, les dificultats dels joves per accedir a l'explotació en règims de tenença més favorables són un fre per al relleu generacional, sobretot quan no hi ha vincles familiars. Així, només un 5 % de les explotacions corresponen a titulars de menys de 45 anys amb les terres majoritàriament en propietat.

Les diferències segons l'orientació productiva de les explotacions revelen que la falta d'atractiu econòmic de les orientacions menys productives condiciona negativament el relleu generacional.

A diferència del que succeeix a Catalunya, al Vallès Oriental la ruralitat del territori no afavoreix el relleu generacional. En general, és pitjor en els municipis muntans i periurbans i en aquells on té més pes econòmic el sector de serveis. En canvi, és relativament més favorable a les zones de transició de la plana vallesana i allà on el pes econòmic del sector agrari és més gran. No obstant això, les relacions de l'entorn amb el relleu generacional són més complexes que en el conjunt de Catalunya, segurament a causa de l'heterogeneïtat de la comarca i de les influències del context metropolità.

Els nous valors vinculats a la producció i l'alimentació saludable i responsable han eclosionat amb força a la comarca en els últims anys, tal com ho demostren la incorporació neorural i les múltiples iniciatives en els àmbits de la producció, del consum i de la promoció pública i privada. La generalització i consolidació d'aquesta tendència, avui incipient, suposen una oportunitat i ensems un repte per al relleu generacional i per al futur del sector agrari.

La complexitat de la crisi del relleu generacional agrari requereix una resposta estratègica formulada amb una visió àmpliament integradora, que transcendeixi l'àmbit de les explotacions agràries i tingui en consideració totes les principals variables de context. En aquest sentit, l'estratègia formulada per a Catalunya és aplicable al Vallès Oriental, per bé que s'ha d'adaptar als condicionants particulars del context periurbà de l'agricultura comarcal.

La recerca efectuada ha esdevingut útil per nodrir els objectius formulats. No obstant això, el nombre reduït d'explotacions i l'escassa proporció de les categories d'edat més joves limiten la significació dels resultats en alguns municipis. Queden obertes futures línies de recerca pel que fa a l'estudi de l'evolució recent d'ençà del darrer Cens agrari i al desenvolupament i la implementació de l'estratègia.

Bibliografia

CLUA, JAUME (2005): *Propostes per a la millora de la formació al sector agrari* [en línia]

<<http://www.congresmonrural.com/htmls/a2reus/11%20UP.pdf>>.

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1996): *Young farmers and the problem of succession in european agriculture* [en línia], Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities

<<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51996DC0398&from=EN>>.

DAVIDOVA, SOPHIA i THOMSON, KEN (2013): *Family Farming: a Europe and Central Asia Perspective* [en línia], Brussel·les, Secretaria General del Parlament Europeu, Direcció General de Polítiques Interiors de la Unió

<http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/Europe/documents/Events_2013/FF_EUCAP_en.pdf>.

DAVIDOVA, SOPHIA i THOMSON, KENNETH (2014): *Family farming in europe: challenges and prospects* [en línia], Brussel·les, Secretaria General del Parlament Europeu, Direcció General de Polítiques Interiors de la Unió

<[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/529047/IPOL-AGRI_NT\(2014\)529047_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/529047/IPOL-AGRI_NT(2014)529047_EN.pdf)>.

EUROPEAN COMMISSION (2011): *Structural development in EU agriculture, EU Agricultural Economic Briefs*, 3 [en línia]

<http://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-area-economics/briefs/pdf/03_en.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION (2012): *Women in eu agriculture and rural areas: hard work, low profile, EU Agricultural Economic Briefs*, 7 [en línia]
<http://ec.europa.eu/agriculture/rural-area-economics/briefs/pdf/07_en.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION (2013a): *Structure and dynamics of EU farms: changes, trends and policy relevance, EU Agricultural Economic Briefs*, 9 [en línia]
<http://ec.europa.eu/agriculture/rural-area-economics/briefs/pdf/09_en.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION, Directorate-General for Agriculture and Rural Development (2013b): *Conference on Family Farming: a dialogue towards more sustainable and resilient farming in Europe and the world* [en línia], Brussel·les
<http://ec.europa.eu/agriculture/events/2013/family-farming/proceedings_en.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION, Directorate-General for Agriculture and Rural Development (2013c): *Overview of CAP reform 2014-2020, Agricultural Policy Perspectives Brief*, 3 [en línia]
<http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION (2015): *Young farmers and the CAP* [en línia], Luxemburg, Publications Office of the European Union
<https://www.ruraalnetwerk.be/sites/default/files/pagina_files/Brochure%20'Young%20farmers%20and%20the%20CAP'.pdf>.

EUROPEAN COMMUNITIES (2012): *Generational renewal in EU agriculture: statistical background, Agricultural and Farm Economics Briefs*, 6 [en línia]
<http://ec.europa.eu/agriculture/rural-area-economics/briefs/pdf/06_en.pdf>.

EUROPEAN NETWORK FOR RURAL DEVELOPMENT (2013a): *Knowledge Transfer and Innovation in Rural Development Policy, EU Rural Review*, 16 [en línia]
<<http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/fms/pdf/89E54472-A7ED-41AD-84A6-C392AD7ECE14.pdf>>.

EUROPEAN NETWORK FOR RURAL DEVELOPMENT (2013b): «Youth and Rural Development», *ENRD Magazine*, 6, p. 30-31 [en línia]
<http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/app_templates/enrd_assets/pdf/publications-and-media/enrd_magazine/ENRD_MAGAZINE_06_en.pdf>.

EUROPEAN NETWORK FOR RURAL DEVELOPMENT (2014): *Youth and Young Farmers Thematic Initiative: final report* [en línia]

<http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/app_templates/enrd_assets/pdf/youth_and_young_farmers/Youth_report_final.pdf>.

GENERALITAT DE CATALUNYA, Consell Assessor per a la Reactivació Econòmica i el Creixement (2014a): *Afegint valor als sectors estratègics: el cas del sector agroalimentari* [en línia]

<http://presidencia.gencat.cat/web/.content/ambits_actuacio/consells_asessors/caec/informes/21_afegint_valor_al_sector_agroalimentari.pdf>.

GENERALITAT DE CATALUNYA, Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Rural (2014b): *Programa de Desarrollo Rural de Catalunya 2014-2020* [en línia]

<http://agricultura.gencat.cat/web/.content/09-desenvolupament-rural/programa-desenvolupament-rural/periode-2014-2020/enllacos-documents/fitxers-binari/140722_programa_desarrollo_rural_catalunya_2014_2020_versio_3_2.pdf>.

GENERALITAT DE CATALUNYA, Departament de Salut (2014c): *Anàlisi de la mortalitat a Catalunya* [en línia]

<http://salutweb.gencat.cat/ca/el_departament/estadistiques_sanitaries/dades_de_salut_i_serveis_sanitaris/mortalitat/>.

GENERALITAT DE CATALUNYA, Direcció General de Joventut (2012): *Enquesta a la joventut de Catalunya 2012*, vol. 2, *Les diferents vivències de la joventut*, *Estudis*, 34 [en línia]

<http://ejoventut.gencat.cat/web/.content/observatori_catala_de_la_joventut/documents/arxiu/publicacions/coleccio_estudis/ejc_volum2_publicacio_completa.pdf>.

GENERALITAT DE CATALUNYA, Institut d'Estadística de Catalunya (2016): *Anuari estadístic de Catalunya 2014* [en línia], Barcelona, Generalitat de Catalunya <<http://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=359>>.

GILLESPIE JR., GILBERT W. i JOHNSON, SUE ELLEN (2010): «Success in farm start-ups in the Northeastern United States», *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, p. 31-48 [en línia]

<http://www.nebeginningfarmers.org/files/2012/04/JAFSCD_Success_in_Farm_Startups_in_the_Northeast_08-10-12g3sb8.pdf>.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012): *Censo agrario* [en línia]

<http://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176851&menu=ultiDatos&idp=1254735727106>.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2014): *Encuesta sobre la estructura de las explotaciones agrícolas 2013* [en línia]
 <http://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176854&menu=ultiDatos&idp=1254735727106>.

MINISTERIO DE SANIDAD, Servicios Sociales e Igualdad (2015): *Plan para la promoción de las Mujeres del medio rural (2015-2018)* [en línia]
 <http://www.igualdadgenerofondoscomunitarios.es/Documentos/documentacion/doc_igualdad/plan_mujeres_medio_rural_15_18.pdf>.

MONLLOR, NEUS (2011): *Explorant la jove pagesia: camins, pràctiques i actituds en el marc d'un nou paradigma agrosocial. Estudi comparatiu entre el sud-oest de la província d'Ontario i les comarques gironines* [en línia], Universitat de Girona
 <<http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/70011/tnmr.pdf?sequence=2>>.

PETERS, ROB (coord.), et al. (2012): *The European Agricultural Fund for Rural Development: examples of project support for young farmers and younger people in rural Europe* [en línia], Bèlgica, European Network for Rural Development
 <<http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/fms/pdf/6B892598-9EFD-5574-62AE-4D75E320D118.pdf>>.

TERRES, JEAN MICHEL i NISINI L. (2012): *Assessing the risk of farmland abandonment in the EU* [en línia], Luxemburg, Joint Research Centre – Institute for Environment and Sustainability, European Commission
 <http://ec.europa.eu/agriculture/external-studies/2013/farmland-abandonment/fulltext_en.pdf>.

VIURE, JAUME (2015): *Estudi del relleu generacional a les explotacions agràries de Catalunya: anàlisi i apunts per a una proposta estratègica* [en línia], Universitat de Vic
 <<http://repositori.uvic.cat/handle/10854/4094>>.

ZAGATA, LUKAS i LOSTAK, MICHAL (2013): *Farming transitions: pathways towards regional sustainability of agriculture in Europe* [en línia], Praga, Czech University of Life Sciences
 <<http://www.farmpath.eu/sites/www.farmpath.eu/files/YoungFarmer-sandNewEntrantsFinal%20Report.pdf>>.